

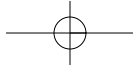
ÁGH ISTVÁN

Szavak honvágya

Ha külföldre utazol, s nem beszéled az ország nyelvét, a határ túloldalán azonnal magadra maradsz az idegen őrkkel szemben. Nyelvüknek, törvényeiknek, előítéletüknek kiszolgáltatva lapulsz a helyeden. Ugyanaz még a síkság, csak az állomásépületek változtak sárgából sötétszürkébe, s ahogy beljebb hatolsz a tájban, megtompulnak a tornyok, kékre festett falvakat hagysz magukra, mint azok az új utasok, akik lassan megtöltik a kocsit magabiztos jelenlétükkel. Egymásra hasonlítanak, hiába más az arcuk, a termetük, miként azonos nyelven hadarnak, olyan divat szerint öltözködnek, hogy gallérjuk csücske is egyformán hegyesedik. Itt nem lehetsz előkelő idegen, ha megkínál a szomszéd, bár meg tudod köszönni, kiejtésedet valami lesajnáló csalódással fogadja, hát nem lehetsz barátságos társalgó sem. Ablakra fordulsz tekintetük elől, pedig nem is figyelnek. Egyre jobban unod az ideiglenesség holt idejét, mégsem vágyódsz a megérkezésre. Elég rossz emlék gyűlt föl benned a pályaudvarok szédítő csarnokaiban, a repülőterek kilátástalan labirintusában. Várnak-e? Szót tudsz-e érteni majd azzal a valakivel? S ha mégis egyedül kell nekivágni az ismeretlenségnek, ájuldozol az izgatottságtól. Most nem késted le a csatlakozást, ám a célodat bármikor eltévesztheted. S ha végül megérkezel, akárhova keveredsz azután, még a szívélyes társaságban is kényelmetlenséget okozol meghívóidnak. Nincs mit kezdeniük veled, kedves szavukra tétován muto-gatsz. Nem tudod elmondani, becsapott a taxis, hosszú úton került a közeli szállodához, hogy többet fizess. Török vendégmunkásnak vélt a rendőr, s éppen azt a trágár jelzőt kellett ismerned, mellyel az árus rád sziszegett. Tétova rendeléssel kiérdemelted a pincér megvetését. Szégyellni való tudatlanságod itt már kommunista iskoláidra sem háríthatod, te viseled nagy mulasztásod következményeit, magányosságba zártan. Hiszen a szavaidnak támad először honvágya, s arra várnak, hogy anyanyelveden beszélhess valakivel.

S találkozol a balkáni Ohridban várakozó magyar kamion sofőrjével, örülsz, hogy végre valakitől megkérdezheted az otthoni sporthíreket legalább. De épp olyan közönyös marad, mintha Pesten szólítanád meg. A magyar turistákat pedig kerülöd, mióta a párizsi Louvre teraszán segíteni szeretnél volna a tájékozatlan, ideges házaspáron, s annyira megsértődtek, mintha tetten érted volna őket valamin. Csalódtál bennük, akár a diplomatákban, mégis úgy érzed, azt a véletlen magyar zászlót valamely épületen teerted is kitűzték. Gondolatban még az olasz nemzeti színeket is magyarrá fordítottad.

Járod a múzeumokat, templomokat, a műemlékek sokaságát. S ha találsz valami rád vonatkozót, beleéled magad a pannóniai légionárius szerepébe, aki csata-

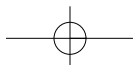

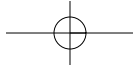
mén hátán érkezett alpesi hágókon át Septimius Severus katonacászárseregével, Marcus Aurelius lovas szobra alatt is illetékesnek hiszed magad, mint Duna-melléki. Büszkeséggel töltenek el a párizsi néprajzi múzeumban kiállított hímes tojások, mégis szomorúan tűnődsz, ennyi volnánk a világnak csupán? Vagy még ennyit sem ér magyarnak lenni, mikor Prágában a Kolozsvári testvérek sárkányölő szobrát, Bécsben a nagyszentmiklósi aranykincset román eredetűnek látod kiírva? A mi Várvidékünk bástyái Burgenlandban, az osztrák történelemben állnak, s nincs jele, hogy Németújvár, Léka, Borostyánkő, Fraknó grófjai, a Batthyány, Nádasdy, Almássy, Esterházy családok milyen nemzethez tartoztak. Madách felvidéki szülőháza szlovák költők múzeuma, Munkács várának kápolnájában, Zrínyi Ilonára emlékezve, műnyomatos ikonokat találsz, Ady múltját Csucsán, a későbbi tulajdonos, Octavian Goga árnyéka fedi el. Van-e még erőd ezután Pozsonytól, Kassáig, Munkácsig, Nagyváradtól Kolozsvárig, Szabadkától Lendváig ezt a szégyenteljes kisajátítást elviselni?

Ahol magyarságod, nyelved megalázását tapasztalod, menekülve utazol onnan, s fogadkozol, hogy még egyszer soha többet nem térsz vissza, hiszen számodra egyetlen élhető hely van csak, a hazád. Olyan lelkesen érkezel meg, annyira szépnak látsz mindent, mint mikor kisgimnazista korodban az első eltávozásra engedtek szüleidhez faludba. Megint sírni szeretnél az örömtől. Még a Keleti-pályaudvar is ragyogni kezd, megtisztul boldogságotól, érzed, amint szavaid, ezek a fészükre térő madarak, szabaddá, könnyeddé válnak, szárnyalsz, ha lépkedsz, fürdesz az anyanyelvben.

De másnap egyszerre rád szakad, amit külföldön majdnem elfelejtettél, hogy a nyelv nemcsak az érintkezés eszköze, magyar mivoltod nemcsak állampolgárság, hanem a nemzeti közösség és a személyiséged viszonya. Érdekek küzdőtere is a nyelv. S ez már első itthoni napodon „megsértésre kerül”, ha kinyitod a rádiót, ha az utcára lépsz. Az ohridi kamionsofőr emléke éled föl minden közönyös válaszbán, a Louvre teraszán tetten ért házaspár eltitkolt, szégyenlős magyarsága nyilvánul meg a viselkedésben, városképben. Bennük láhattad fővárosod rossz szellemének mintáját, mely amott elfásult érdektelenség, emitt csupa önsajnálát és világpolgári illúzió, aztán az utóbbi kevélységgé fajult az előbbi iránt, de így is mindenképp önfeladó lett. Angolul olvasható a magyar üzletek feliratait. A külföldiekhez szól, amit veled a kirakat tárgyaival közöl. Bár tudod, ez az udvariasság a kisebbségi érzés leplezése, míg sajnálkozva bosszankodsz rajta, csupán a felszínen mutatkozik, valami rettenetes átok, a fővárosnak egy más országként való viselkedése a vidék közepén.

E mai pestiség a város német lakosságának elmagyarosodásával kezdődött a XIX. század második felében. Jellemző, hogy 1849-ben a Petőfi házaspár dobra vert vagyona licitálók valamennyien német nevéek, s ha a lista nem is mutatja a népesség arányait pontosan, Pest–Buda–Óbuda akkori 170 ezres lakosságának többségét tették ki, és a kiegyezés utáni milliós Budapest is jelentős számú német

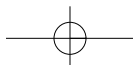

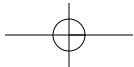
szakmunkással szaporodott. Mindkét nyelvet beszélték, majd a következő nemzedékek magyar anyanyelvűek lettek. Mégis elődeik örökségében s a német kultúrával azonosuló százezres zsidósággal együtt akkora szellemi fölényre jutottak, hogy az akkori pesti nyelv németes hangzású, logikájú és grammatikájú lett. S ez a vegyes eredetű polgárság teremtette mindazt, ami pestinek volt mondható. Ővük a közigazgatás, az utca, a színház, a sajtó, a kávéház s minden, amivel a vidékről bővülő lakosságot a saját képükre lehetett alakítani. Ligettel, cirkusszal, állatkerttel, operettel, mozival csábítanak, s lassan és észrevétlenül kialakul a pestiség mint országos minta a nyelvben is. Mikor Kosztolányi Édes Annája elszegődik, már belépése pillanatában szembesül azzal, amit még föl sem fog, ahogy nagyságos asszonya kijavítja az *ágyomat sógornőmre*. Ilyen alig észrevehető mozzanattal kezdődött a vidéki cseléd lány nyelvi hontalansága. Így váltotta föl a nép ősi, ízes, érzékletesen képi, buja nyelvét a szegényebb szótárú, idegen dallamú új, melynek csupán értelme volt, de belső világa, kisugárzása, tápláló gyökérzete alig.

Nem tudod, a faluból ki vándorolt föl először, de a gyerekkori pajtásodat már a gazdától kapott játékokkal látta el a nővére. Két rokonoknál nevelődő fiúval is játszottál, Pesten szolgáló anyjuk vezetéknévét viselték, apjukról nem beszélt senki. Apád a falubeli házmesternél szállt meg. Egyetemista korodban sokszor látad a belvárosban a táviratkihordót, amint a tömegben kerékpározott ügyesen. Még a háború előtt állt postásnak a jobb megélhetés végett, meg hogy az otthoni földet egyben lehessen tartani. De az ötvenes évektől, főleg a kolhozosítás után az elszakadás okai megváltoztak, a kommunista hatalom akaratából kezdődött a legerősebb nemzetalkotó osztály megsemmisítése, az a fondorlatos kiűzetés, mely az emberibb élet ígéretével egyszerre sújtotta az otthoniakat, hiszen a falvak elsorvadtak, és az eltávozókat, hiszen a városban nem lelték helyüket.

Mert a faluról származók első generációja meghonosodni igazán sosem tudott, a magatartásban, a nyelvben, az öltözködésben mindig maradt valami városból kimutató, amivel a faluba visszajutva harsogóan pestiekké váltak. A teljes hasonulni akarás és a teljes hasonulásra való képtelenség tétováságában éltek. Ez az állandó erőfeszítés, mint a lámpalázban a felsülés réme, furcsa ízlésbeli és nyelvi torzulásokat okozott. Erről otthon egy nevetséges mondás járta, „Édesapám, ne rágja már azt a bagolyt”. Szegény kis cseléd lány zavarában azt hitte, hogy a szájba dugott, rágni való dohánycsomót, a bagót, úgy kell helyesen mondani, mint a toronyban kuvikoló madár nevét.

A kalauzok és rikkancsok adták erőszakosan tudomására sorstársaidnak a pesties hangzást, azok, akik a nyelvet a leglátványosabban használták a kabarészínészekkel, bohócokkal együtt. Míg a személytelen publikumra nyitották szájukat, mintaképei lettek egyenként a vidéki pestieknek abban a hamis tudatban, hogy ők a fővárosi jelleg reprezentánsai. A „kezeletlen menetjegyeket” *é* s *í*-be hajló magánhangzói, a „vigyázni” és az „indulás” *é*-vé változott *á* hangjai naponta beléjük sulykolódtak. A kalauzi, rikkanci nyelv felszólító mondati szerepe, magasabb frekvenciája, hangsúlyeltolódása talán magyarázható, talán a maga határai között megbocsátható

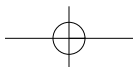

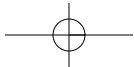

volt... Az affektált hangzással és a csibész szókinccsel sokan azt hitték felismerhetlenné válnak a pestiek között, s nem vették észre, hogy így lettek városlakó vidékiek, hiszen példaképeik is legtöbbször vidékről jöttek valamikor. Ahogy te is, de már az egyetemre, 1956 őszén.

Tele voltál reményteli jövővel, de aztán némileg bőrdön érezhetted az ő világot is, és nemcsak a tájszólásod miatt, hanem egész mivoltodban. Udvarlásban, városi felnőttekkel való viselkedésben, közönség előtti megjelenésedkor, vitákban, mikor a szükséges gyors és pontos válasz nem jutott eszedbe, hányszor szégyellted magad származásod miatt, te mucsai? Emlékezz, mikor letagadtad vasútállomásod nevét, nem merted Karakószörcsökre kérni, hanem a szomszéd Kertára váltottad jegyedet, nehogy megint fölrohögjenek a hátad mögött. Mert vicc lett az ősi falunév, amely a környező falunemekhez természetesen illeszkedik, azon a tájon nem gúnyolja senki, és eszükbe sem jut, miért oly vicces a kabaréban? Az egyetemen mérlegelhetted a Nyugat-Dunántúli nyelvjárás értékeit, jobban kifejezi a szó hangulatát, szinonimáinak bőségével nagyobb lehetőséget teremt az érzékletes beszédre, nyílt *e* hangjával a magyar nyelv egyhangúságát változatosabbá teszi, bár a diftongusok barbárnak tetsző ősi dallama, az *i* sípszóra emlékeztető magassága bántó lehet a mai köznyelvhez szokott ember fülének.

Hazlátogatásaid alkalmával próbáltál megfelelni azzal is, hogy az ő nyelvükön beszélsz velük, mint egy odavalósi, de nem méltányolták, ha a *jönt gyünnek* ejtetted. Tőled már nem várják el, hisz mennél jobban eltávolodtál, annál többre vitted. Aki így beszél, olyan, mintha még egy autót sem tudott összespórolni, ha a vonatról gyalog érkezik. Ők is alkalmazkodnak a városban, hivatalban, s csak azokat a makacs kettős hangzókat meg azt parasztos, szájtátogató *e*-t képtelenek „helyesen” ejteni. Az otthon maradottak hasonló módon éltek meg nyelvük eltorzulását, mint az elköltözők. Előbb a pesti rokonsághoz próbálták alakítani, mégis inkább a rendelkezések irodai nyelve és a hatalom alsó, műveletlen képviselőinek zagyva beszéde hatott rájuk. Bár korábban próbáltak ellenállni, gúnyolták maguk között a párttitkárt, tanácselnököt, „ugrómókust”. De aztán rá kellett ébredniük, azon a nyelven veszik el földjüket, lovaikat, százévnnyi küzdelmük gyümölcsét. Ám azt nem vették észre, hogy amivel kárpótolják őket, majd egész világukat kisajátítja. A televízió jó lett magányúzóknak, ha már annyira megritkultak s megszűntek a társasági alkalmak is, a téli esték csöndes beszélgetései, a kispadok nyári meséi. És pletykálni sincs miről a fiatalság nélkül. Se pap, se iskola, se bolt, se posta már, csak a kocsmá, a körorvos meg a hivatal. De a tévét még *tievie*-nek mondták, s miközben egyedül vagy kettesben nézik, úgy érezték, mintha idegenben született távoli unokájukat hallanák arról, amihez nincs közük, hisz nem róluk szól egy másik nyelven, magyarul. Amit még érteni vélnek, képtelenek megfogalmazni, s egyszer csak azt sem tudják kifejezni, amit gondolnak. Átéletlen szavak rajzanak fejükben, s alig sejtik, mennyire hamisak a szónoklatok ígéretei az igazság nyelvi arany alapja nélkül, milyen valóság látszata a hír, kinek a véleménye hihető, s valójában valami főntről vezényelt hipnózis résztvevői lettek.

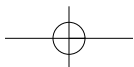

Aki nyelvért felelősnek tartja magát, átéli a magyarság történelmét is. Saját sorsában a nemzet állandó küzdelme tükröződik a közös emlékezetért, a megmaradásért, a lehetséges jövőért. Legalább kétszázötven éve ismert Herder pusztulásunkat jósoló tétele, de a máig ingerlő figyelmeztetés nélkül is nyilvánvaló, mennyire kitettek vagyunk nemzeti létünk során. Így vált lassan jellegünk a borúlátó féltés, az őrizve ápoló kényszer s a szüntelen bizonyítás, mely szerint másoknál mi sem vagyunk alábbvalók. Mintha sohasem szűnne meg környezetünk leplezetlen vagy lopakodó agressziója, s a különböző történelmi kihívások alatt folytatott kilátástalannak tűnő küzdelem belső gyengeségünkkel.

Nem ismerhetjük igazán, mi történt az ősi múltban, arra azonban következtetni lehet, milyen fájdalmas kettéhasadás indult meg a kereszténység fölvételével, mikor az egyház, bár magyarul térített, latin szertartásokra kötelezte a népet. Hányféle bábeli beszéd kavargott az udvarban az idegen országokból érkező királynék, majd királyok körül? S nem a magyar szó megvetését jelentette-e Anonymus intése a nép csacska énekeinek komolytalanságáról? S mert írni, világi vagy hitbéli ügyeket, csak latinul lehetett, az okmányt, birtoklevelet hitelesítő földrajzi nevek kivételével, s néha valami megmagyarázhatatlan tudat alatti lázadás folytán, mint a *fehervaru rea meneh bodu utu rea* szentségtörése. Első nagy költőnk, Janus Pannonius is latinul verselte meg rideg, északi telünket, virágzó mandulafánkat, mintha a római Pannónia dalnoka volna, bár az anyanyelve magyar volt. De mikor barátja, Galeotto Marzio, azon csodálkozik, hogy a magyarok értik egymást, s szerinte nincs különbség nyelvükben az úr és a nép, az udvar és az országrészek között, mi a szívósan ellenálló, megőrző erőre is gondolhatunk, mely egyszerre teljes hatalmával szolgálhatta néhány évtized, évszázad múlva a reformáció ügyét, s a magyar irodalmat, Balassit, Pázmányt, Zrínyit. És győztesen került ki ez a léteért küzdő nyelv a német fojtogatásból is a Habsburgok idején, erőre kapott a nyelvújítással, a reformkorral. Úgy keltett reményt sokáig, hogy bajainkból mindig képesek voltunk kikeveredni.

A nyelvi létezésért folytatott küzdelemben írástudóink egyértelmű természetességgel vettek részt. Nyelvében alkotó, azt gazdagítva teremtő s újító, megőrző gazda hivatása szerint az író, akár ösztönösen, mint az előidőkben, akár olyan határozott céltudattal, ahogy a felvilágosodás korától tették. Ők húzták föl várnak a nyelvet megmaradásunkért, miközben a nemzeti érzület és jelleg kifejezésére művelték az irodalmat, beleáldozták teljes személyiségüket egy olyan szimbolikus viszonyba, melyben az író együtt éli meg anyanyelvét a nemzetével. Benne a legerősebb ez által a nyelvhez fűződő érzelem attól kezdve, hogy szereti, mint használati eszközt, ahogy szerszámát a mester, szereti és szolgálja, mint a földműves a termőre fordított földjét. Minden napsütés, eső az ő javára válik, minden jégverés, fagy az ő életét teheti tönkre. S ha ez az érzelmi érdekviszony oly gyakran áhítatba fordul, anya iránti hálává magasztosul, szerelmessé forrósodik, nincs joga senkinek kisebbíteni a költő illetékességét. Mikor az értelem tárgyilagossá válik a hűvöséből átlép az istenítő szakralitás felé, s megkísérli kifejezni a kimondhatatlant, az író tudja legjobban, hogy a nyelv csupa titokkal szolgál, melynek megfejtésére kevés egy emberélet.

Író vagy! Szavaid honvágyát gyerekkorod forrásából csillapítod. Talán még ott csillog a rét közepén, bár ha kiapadt volna, azt sem bánna már senki, mert nincs szomjas kaszás, szénagyűjtő, se őszi pásztor. S ha ezt az első emlékeid közül való valóságos csodát anyanyelved forrásának fogod föl, ugyanazt az elhagyatottságot élheted át, mert nincs már senki azok közül, akiktől a nevét megtanultad. Mégis onnan fakad, a nyelv előtti érzelmek, sejtések vízből, létezésed. Amikor minden megvolt, s várta, hogy megtudd a nevét, onnan fedezted föl az egész ismeretlen világot, ugyanazokkal a szavakkal illetsz mindent, s bennük az eredeti forrás, rét, fa, madár rejtőzik, bárhol is jársz a somlai Séd-forrástól a római Trevi-kútig, az udvari kút fölött álló százéves körtefától az ohridi vénséges tölgyig. De a Göncöl-szekér is ottani, bárhonnan látod. Ez a szék, melyen ülsz, az anyaölig visz a tengerrel szemben állított padtól, a repülőben foglalt ülőhelytől az egész láthatárral. Minden vele kapcsolatos kép, érzelem ott rejtőzik tudatod mélyrétegében, s az a környezet is, melyben ez a tapasztalás megfogant. Ráadásul minden szónak öröklött, ősi története van a nyelv életében, s amit azon túl éltél meg, azt az egész nemzet tapasztalatából, a nemzeti közérzetből kaptad eredendő élményként.

Felső tagozatos voltál, amikor házatok előtti tűnődésed közben falud arra sétáló papja rád kérdezett, hogy miről gondolkodsz olyan elmélyülten? Valami kifogásolni valót sejtettél szavaiban, azt hitted, bűnös, meggyónni valót föltételez, pedig az alkonyi felhők szín pompás formáit ámultad csupán. Dadogva próbáltál válaszolni, mert inkább képzelődtél a gondolkodásnak tetsző helyzetben, vagyis még nem tudhattad szabatosan megnevezni azt, ami fejedben történt, de már szavak segítségével, tagolatlan mondatfoszlányokban folyt le nyelven túli közegben. Most, mikor költőként tekintesz vissza arra a jelenetre, lehet, hogy akkor világosodott meg, mennyi élmény és érzelem vár benned megfogalmazásra, s kétségtelen, hogy azt csak a meglevő anyanyelvi szavak köréből teheted meg. Eggyé vált a tapasztalat, a képzelet és a nyelv, hogy magadat kifejezhess, melynek csak része a gondolatok előadása, egész személyiséged a beszélt vagy írott nyelvben talál formára. Sok időnek kellett eltelnie azóta, hogy magadra vonatkoztathassad Heidegger tételét, mely szerint „a nyelv a lét háza”, s megértsed, amit Wittgenstein „a nyelv határai – világom határai” igazságában tömörít. Papotok kérdésétől keletkező zavarodat talán azért is jegyezted meg, mert az ő neve első szavaid között való. Anyád emlékezete szerint órá csodálkoztál, mikor valaha karon ülő gyerekként a konyha ablakban kiejtetted a szádon, hogy *Poti*, a Foky Miklós esperes urat. Talán mert azon különös élmények között való volt szertartása, a paraszti léttől eltérő dolga, szoknyaszerű reverendás megjelenése, melyek a sarjadó, kíváncsi elmét szóra bírták. Külső és belső világodhoz tartozott, akár a körülvevő mindenség. Emlékedben él csak, de a mai gyerekek már a pap mint szó sem jelent többet valami üres fogalomnál.

